

Molláí Cúl

Irish Independent

eureka

Maidhe Keascóp

Buaiteoir 2005 – Gradam Domhanda an Léitheora Óig – Cumann Domhanda na Nuachtán (WAN)

Imleabhar 4, Eagrán 8
22ú Samhain 2007

Irish Independent Forlónadh Eolaíochta do Scoileanna

Tá sé ag cur báistí...

Báisteach, báisteach, báisteach – tá eolas maith againn anseo in Éirinn ar bháisteach! Tá an geimhreadh tagtha agus ní fada uainn anois an dá mhí is fliche sa bhliain – Mí na Nollag agus mí Eanáir. Cén sórt aimsire atá agatsa faoi láthair? An bhfuil sé ag cur báistí? An gceapann tú go mbeidh báisteach agat níos déanaí sa lá? Labhair le do chairde agus le do mhúinteoir faoi chomharthaí aimsire a chabhródh leat báisteach a thuar.

Insíonn réamhaisnéis na haimsire dúinn faoin aimsir atá le teacht. Féach ar an leathanach san Irish Independent a thaispeánann an réamhaisnéis. Coinnigh súil ar an aimsir inniu go bhfeicfidh tú an bhfuil an réamhaisnéis i gceart don cheantar ina bhfuil tusa i do chónaí. Tugaimid an t-ainm **meitéareolaithe** (meteorologists) ar eolaithe a dhéanann staidéar ar an aimsir. Tuarann siad gach sórt báistí, ó cheathanna éadroma go stoirmeacha móra agus tuilte. Déanann roinnt meitéareolaithe staidéar ar an sórt

aimsire a bheidh againn san am atá le teacht. Ar chuala tú trácht ar **théamh domhanda** (global warming)? Cén tionchar a bheadh ag téamh domhanda ar an aimsir in Éirinn? Má ardaíonn na teochtaí (temperatures) san chaoga bliain atá romhainn, tiocfaidh athrú ar an méid báistí a thitfidh in Éirinn. B'fhéidir go mbeidh na samhrai níos teo ach beidh na geimhrí níos fliche. Mo léan!

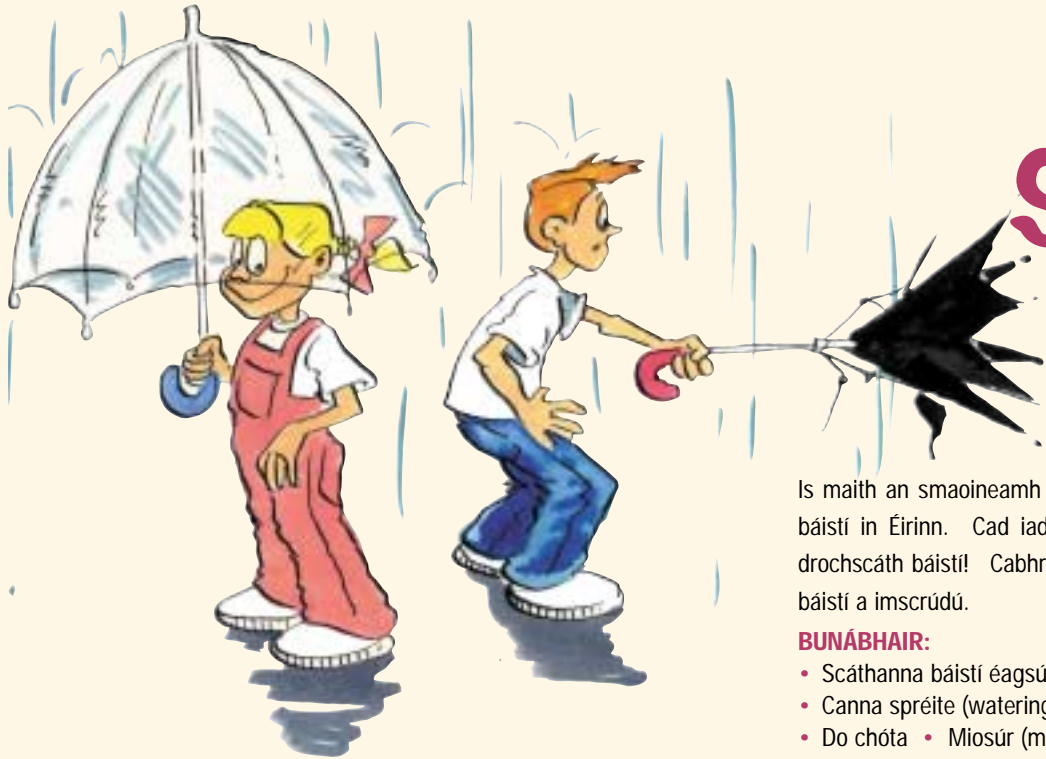
An maith an rud í an bháisteach? An drochrud í an bháisteach? Déan liosta le

cara leat de na cúiseanna uile gur maith an rud í an bháisteach. Ansin, déan liosta eile de na fadhbanna a thagann le báisteach. Má smaoiníonn tú ar thiortha ina mbíonn easpa (lack of) báistí, agus ar thiortha ina mbíonn a lán báistí, gheobhaidh tú cúpla leid. Dála an scéil, ar léigh tú faoi na tuilte uafásacha a bhuail muintir Thabasco i Meicsiceo le deireanaí?

Ní gá duit bheith díomhaoin má bhíonn sé ag cur báistí – tá go leor rudaí suimiúla le déanamh anseo in Eureka.

Gníomhaíocht

Scoth na Scáthanna Báistí?

Is maith an smaoineamh é scáth báistí a bheith agat nuair a bhíonn sé ag cur báistí in Éirinn. Cad iad na difríochtaí a bhíonn idir scáth báistí maith agus drochscáth báistí! Cabhróidh an ghníomhaíocht seo leat dearadh na scáthanna báistí a imscrúdú.

BUNÁBHAIR:

- Scáthanna báistí éagsúla
- Spás taobh amuigh le bheith ag obair
- Uisce
- Canna spréite (watering can)
- Áit chun na scáthanna báistí a thriomú
- Do chóta
- Miosúr (más mian leat)
- Uaineadóir (más mian leat)
- Cairt chun na dearáí a mharcáil (féach thíos)

AIRE: Bí cúramach nach mbuaileann tú aon duine nuair a osclaíonn tú na scáthanna báistí.

TREORACHA:

- Pléigh na rudáí a bhaineann le scáth báistí maith. Smoainigh ar na ceisteanna seo:
 - An gcoinneoidh sé tirim mé?
 - An féidir é a oscailt go héasca?
 - An bhfuil sé mór nó beag nuair a dhúnaim é?
 - An dtriomaíonn sé go tapa?
- Scríobh na ceisteanna ar chairt (féach thíos).
- Smoainigh ar fhreagraí na gceisteanna.
- Leid: D'fhéadfá rudáí a thomhas, nó scór (b'fhéidir marcanna as 10) a thabhairt do na scáthanna báistí. B'fhéidir go n-iarrfá ar chara uisce a dhoirteadh ar do scáth báistí nuair a bhíonn sé ar oscailt agat!
- Pléigh do chuid pleananna le do mhúinteoir sula dtosaíonn tú ar iad a thriail.
- Triail na scáthanna báistí taobh amuigh. Cuir ort do chóta, ar eagla nach scáth báistí maith atá agat!
- Taifead na torthaí.
- Pléigh na torthaí. Cé acu scáth báistí is fearr? Cén fáth?

	Coinníonn sé tirim mé	Éasca le hoscailt agus le hardú	Mór/beag nuair a bhíonn se dúnta	Am triomaithe
Scáth báistí 1	Scór 8/10	Scór 4/10	28cm ar fad	2 huaire
Scáth báistí 2				
Scáth báistí 3				

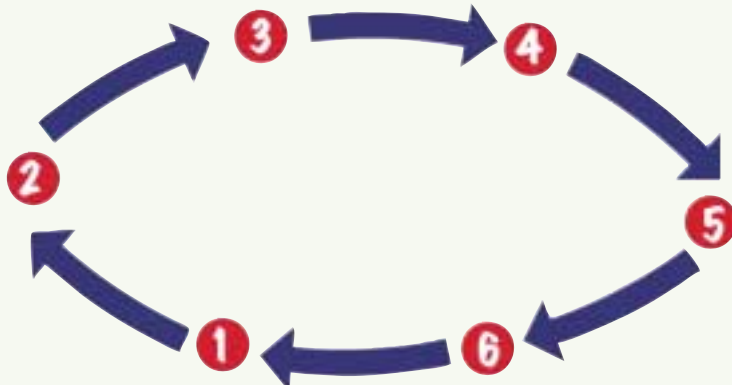
PLÉIGH:

Ar sheiceáil gach duine sa rang na rudáí céanna maidir leis na scáthanna báistí?

Ar shocraigh gach duine gur fearr an scáth báistí céanna? Muna shocraigh, cén fáth ar roghnaigh daoine áirithe scáth báistí eile?

Cá as a dtagann an bháisteach?

Titeann báisteach i ngach áit in Éirinn, ar shléibhte agus ar bhailte, ar pháirceanna agus ar chathracha. Ach cá as a dtagann an t-uisce a bhíonn sa bháisteach? Tarraing pictiúir a thaispeánann na rudáí seo:

- Bíonn an ghrian ag taitneamh ar uisce m.sh. ar an bhfarraige.
- Galaíonn** (evaporates) roinnt den uisce seo nuair a bhíonn sé te. Athraíonn sé go **gal** (vapour) uisce.
- Éiríonn an gal uisce seo suas san aer.
- Fuaraíonn (cools) sé agus athraíonn sé ar ais go **braonáin** (droplets) uisce.
- Éiríonn na scamail níos troime agus titeann na braonáin i bhfoirm báistí.
- Titeann roinnt den bháisteach isteach in aibhneacha agus sileann sí ar ais isteach san fharraige.

Gníomhaíocht

Déan méadar báistí (rain gauge)

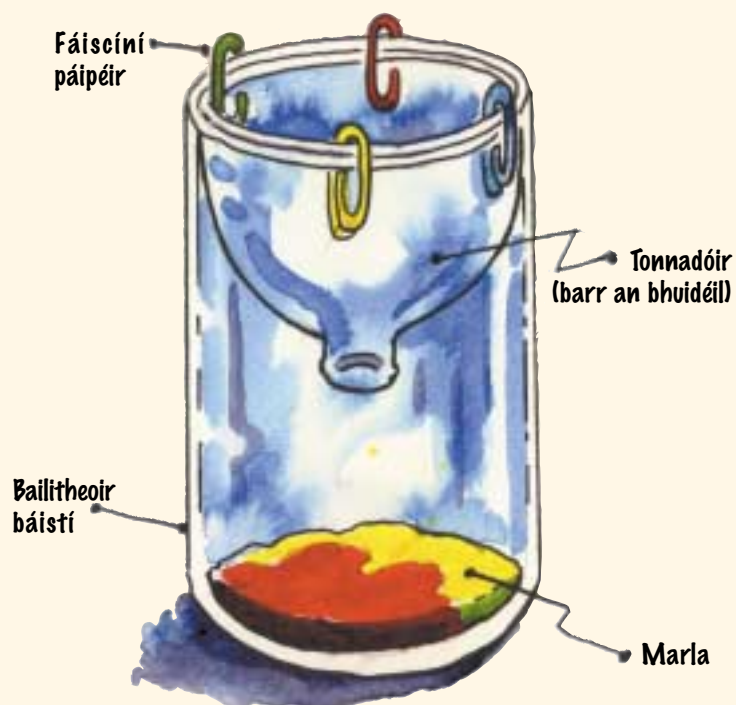
Bíonn sé ag cur báistí (ag cur fearthainne) go minic in Éirinn, ach cé mhéad báistí a thiteann i ndáiríre? Tomhaiseann meitéareolaithe an bháisteach mar dhoimhneacht (depth) i milliméadair (mm). Úsáideann siad méadar báistí chun an doimhneacht a thomhas. Taispeánfaidh an ghníomhaíocht seo duit conas méadar báistí a dhéanamh.

BUNÁBHAIR:

- Buidéal folamh plaisteach. Caithfidh sé bheith trédhearcach agus mór – 1 nó 2 lítear.
- Siosúr
- Marla
- 4 fháiscín páipéir
- Rialóir

AIRE: Iarr ar dhuine fásta cabhrú leat an scoiltín (sliit) a chur sa bhuidéal plaisteach.

TREORACHA:

1. Cuir scoiltín sa bhuidéal, thart ar cheathrú bhealaigh síos ó bharr an bhuidéil.
2. Gearr timpeall ar an mbuidéal uile, sa chaoi go mbaineann tú barr an bhuidéil de. Baileoidh tú an bháisteach i mbun an bhuidéil.
3. Brúigh marla isteach i mbun an bhuidéil chun bonn (base) réidh, cothrom, trom a dhéanamh (féach ar an léaráid).
4. Iompáigh barr an bhuidéil bun os cionn. Bain de an claibín. Anois tá tonnadóir (funnel) agat.
5. Cuir an tonnadóir isteach i mbarr an bhailitheora báistí. Daingnigh é le 4 fháiscín páipéir (féach ar an léaráid).

CHUN AN MÉADAR BÁISTÍ A ÚSÁID:

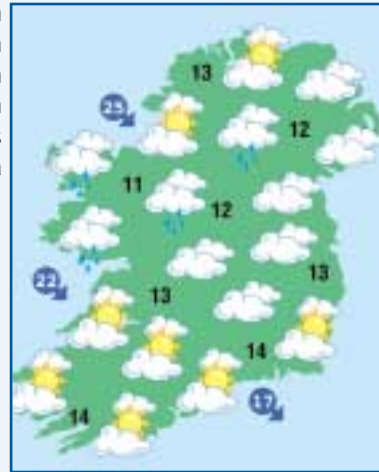
1. Cuir an méadar báistí amach in áit oscailte; ná cuir é isteach faoi chrainn ná in aice le foirgnimh. Bí cinnte nach dtitfidh aon duine thairis.
2. Fág ann é ar feadh seachtaine.
3. **Tomhais** doimhneacht na báistí sa mhéadar. Úsáid rialóir chun an bháisteach a thomhas ón mbonn marla go barr na báistí. **Taifead** an doimhneacht i mm.
4. Bain de an tonnadóir agus doirt amach an bháisteach.
5. Cuir an tonnadóir ar ais ar bharr an bhailitheora.
6. Cuir an méadar báistí amach arís chun báisteach na seachtaine seo chugainn a thomhas.

SMAOINIGH AIR SEO:

- ▶ Tuar cé mhéad báistí a thitfidh gach seachtain. Cuir do thuartha i gcomparáid leis na torthaí. Ar éirigh tú níos fearr ag déanamh tuair?
- ▶ Cá dtéann an bháisteach ar fad nach dtiteann isteach sa mhéadar báistí?

An Bháisteach in Éirinn

Bíonn daoine ag clamhsán go mbíonn sé de shíor ag cur fearthainne in Éirinn. An fíor dóibh? Abair an bhfuil na habairtí seo Fíor nó Bréagach agus faigh amach an bhfuil mórán ar eolas agat faoi bháisteach na hÉireann. Tá na freagraí ar leathanach 4.

1. Titeann níos mó báistí ar chósta thiar na hÉireann ná ar chósta thoir na hÉireann.
2. Is í mí Iúil an mhí is tirime in Éirinn.
3. Titeann níos mó báistí ar na sléibhte ná in aon áit eile.
4. Thit an méid is mó báistí i 24 huairé an chloig riamh in Éirinn ar Ailte an Mhothair i gCo. an Chláir.
5. In Éirinn, bíonn lá fliuch againn níos minice ná lá tirim.
6. Ba i 2006 an bhliain ba thirime riamh, de réir na dtaifead.
7. Is iad Mí na Nollag agus mí Eanáir na míonna is fliche sa bhliain.

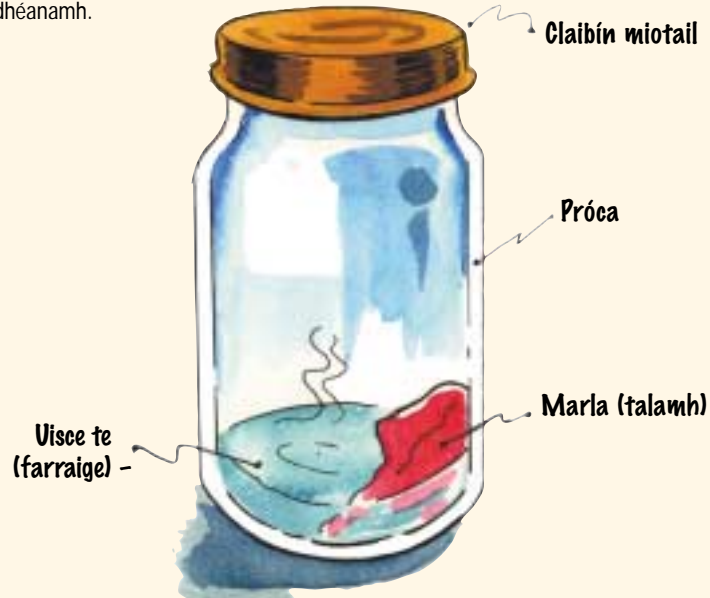
Tá breis eolais le fáil faoi aimsir na hÉireann ar shuíomh gréasáin Mhet Éireann www.met.ie

Gníomhaíocht

Déan scamall báistí

Léigh tú thuas cá as a dtagann an bháisteach ach bíonn sé deacair é seo a fheiceáil sa ghnáthshaol. Taispeánfaidh an ghníomhaíocht seo duit conas do scamall báistí féin a dhéanamh.

BUNÁBHAIR:

- Próca mór gloine le claibín miotail
- Marla
- Uisce te (ón mbuacaire te)
- Crúiscín
- Cuisneoir

AIRE: Bí cúramach - ná bris an próca gloine.

TREORACHA:

1. Cuir claibín an phróca sa chuisneoir ar feadh uaire (ar a laghad) chun é a fhuarú.
2. Greamaigh liathróid bheag mharla ar bhonn an phróca. Níor cheart go gclúdódh sé níos mó ná an cheathrú chuid den bhonn. Is é seo 'an talamh'. D'fhéadfá é a dhéanamh i gcruth na hÉireann!
3. Úsáid an crúiscín chun uisce te a dhoirthead isteach sa phróca. Is í seo 'an fharráige'. Ná steall (splash) aon uisce ar an 'talamh'. Bíodh cuid den 'talamh' ag gobadh aníos os cionn leibhéil na farráige (féach ar an léaráid). Má bhíonn an t-uisce te, galóidh sé níos tapúla!
4. Tóg an claibín fuar as an gcuisneoir. Is í seo an chuid fuar uachtarach den 'spéir'.
5. Cuir an claibín go dlúth ar an bpróca.
6. **Breathnaigh** cad a tharlaíonn de réir mar a ghalaíonn an t-uisce agus éiríonn gal uisce ón bhfarráige. Taobh istigh d'uir an chloig nó mar sin, feicfidh tú 'scamail' ag teacht. Ansin silfidh braonta 'báistí' anuas le taobhanna an phróca, anuas ar an 'talamh' (agus ar ais isteach san 'fharráige'). Chruthaigh tú báisteach!

Fíricí Fóna

- ▶ Cé go ndeirimid go mbíonn sé 'ag cur sceana gréasaí' agus go ndeir lucht an Bhéarla go mbíonn sé 'raining cats and dogs', ní fíor iad! Ach is fíor go dtiteann éisc agus froganna ón spéir uaireanta, i rith stoirm mhór bháistí! Bíonn na **sruthanna** (currents) aeir sa stoirm bháistí chomh láidir sin go dtarraingíonn siad na hainmhithe aníos ón bhfarraige nó ó lochanna.
- ▶ D'fhéadfadh leathmhíliún tona báistí titim in aon stoirm thoirní amháin.
- ▶ Thairfead stáisiún meitéareolaíochta ar Oileán Reunion san Aigéan Indiach an méid is mó báistí in aon lá amháin. Thit 1825mm báistí ar an 6ú Eanáir, 1966. Sin 1 mhéadar 82.5 cm báistí!
- ▶ Go minic, samhlaíonn daoine gurb ionann an cruth atá ar dheora (tears) agus atá ar bhraonta báistí. Ach ní bhíonn an cruth sin orthu! Cruth liathróide (sféar) a bhíonn orthu ar dtús, ach de réir mar a thiteann siad tríd an aer, éiríonn siad níos leata (flatter) agus bíonn siad beagán cosúil le borrógá (buns) bideacha burgair.
- ▶ Uaireanta, tagann braonta báistí le chéile agus titeann siad mar bhraonta móra. Ach ní éiríonn siad riamh níos mó ná 6mm trasna. Ag an leithead (width) sin, briseann siad suas ina mbraonta beaga arís.

Rachaidh mé abhaile i mbád!

An Bháisteach in Éirinn: Freagraí

1. **Fíor:** Titeann 1000 – 1250 mm báistí sa bhliain ar an gcósta thiar ach ní thiteann ach 750 – 1000mm báistí ar an gcósta thoir.
2. **Bréagach:** Is í mí Aibreáin an mhí is tírime, de ghnáth.
3. **Fíor:** Titeann níos mó ná 2000 mm báistí sa bhliain ar na sléibhte.
4. **Bréagach:** Thit an méid is mó báistí i 24 huairé in aon chloig ag Loch Cluanach in Uibh Ráthach i gCo. Chiarraí, áit ar thit 243mm báistí ar an 18ú Meán Fómhair, 1993.
5. Braitheann sé ar an áit ina bhfuil cónaí ort! Bíonn thart ar 150 lá fliuch sa bhliain ag an oirthear agus ag an gceantar thoir-theas, ach bíonn suas le 225 lá fliuch sa bhliain ag áiteanna áirithe san iarthar.
6. **Bréagach:** Ba í 1887 an bhliain ba thírime riamh – thairfead an stáisiún meitéareolaíochta ag Glas Naíon, Baile Átha Cliath 365mm báistí.
7. **Fíor.**

eureka

Foilsíonn an Irish Independent Eureka, i gcomhar leis an Ionad Oideachas Eolaíochta ag Coláiste Phádraig, Droim Conrach, BÁC 9, le tacaíocht ón gComhairle um Oideachas Gaeltachta agus Gaelscolaíochta.

AISTRITHEOIR: Bairbre Ní Ógáin
EAGARTHÓIR: John Walshe
DEARADH: Smart Design
SCRÍOBH CHUGAINN: Debbie Brennan, Eureka, Irish Independent, 27-32 Sraid Thalbóid, BÁC 1.
LÍNE DO CHUSTAIMÉIRÍ: Fón 023 32879
CUIR RÍOMHPHOST CHUIG: eureka@unison.independent.ie
 www.independent.ie/eureka

TAIGHDE & TÉACS:
 Paula Kilfeather, Cliona Murphy & Janet Varley.

An Chomhairle um Oideachas Gaeltachta & Gaelscolaíochta

Centre for Science Education

